

LAUREATŲ AKIVAIZDOJ

Šį vakarą mintis krypsta į du dalykus: į mūsų šios dienos laureatus ir į 30 metų praeitį. Laureatų atžvilgiu, tariau, nebūs nemandagu susirinkusiųjų dėmesį nuo jų kreipti į praeitį, nes jie yra taip pat tos praeities aktyvūs dalyviai, kaip lygiai ir visi čia susirinkusieji.

Praeities kaleidoskope šiandien kaip tik noriu įžvelgti lietuvių rašytojų kūrybinį palikimą ir jo neištrinamus ženklus, įspaustus jų dygiame kelyje kartu su visa tauta nuo mielojo Nemuno iki šaltojo Reino ar rūsčios Pečoros.

Mintis natūraliai šiandien sustoja prie Lietuvos herojinio laikotarpio: prie Lietuvos Tarybos aktų, savanorių žygių, prie kraujo lašų, kuriais buvo nužymėtos Lietuvos sienos; pagaliau ir prie politinių klastų, nukreiptų prieš Lietuvą jau anais laikais.

Ir tuos prisistačius, kyla pasididžiavimas tauta. Ji ne tik išdrįso pareikšti: „Esu gyva ir noriu būti laisva“, bet savo žodį pavertė veiksmu ir kraujo aukomis atkurtą valstybę apgynė. Tada — ir tik tada ją norom nenorom pripažino tarptautiniai areopagai ir kitos valstybės.

Ir naujai atgimusi valstybė ne tik save apgynė. Ji prisi-

dėjo prie to, kad Europa būtų išgelbėta nuo bolševizmo pirmosios invazijos į Vakarų, kur jis turėjo virsti viską lemiančia galybe, susiliejęs su revoliucinama Vokietija. Lietuva su savo kaimynais iš šiaurės ir pietų vėl atliko misiją, kurią senoji Lietuva buvo atlikusi Europai viduriniais amžiais, keliais atvejais apgindama ją nuo Azijos antplūdžio.

O rašytojas tuo metu?... Jei didesnio masto kūrybai rašytojas turi būti autonomiškas — turi turėti ir laiko kūrybai, turi būti įgalintas iš perspektyvos pažvelgti į gyvenimą, ypačiai į savo meto gyvenimą, tai anos, herojinės Lietuvos rašytojas tokių sąlygų neturėjo. Jis buvo pirmiausia tos kovojančios Lietuvos narys, o tik paskui rašytojas. Toli pavyzdžių neieškant, štai ir šios dienos laureatų pirmasis — F. Kirša — anuo metu savo gyvenimą sujungė su Lietuvos herojine kryptimi — jis karo mokyklos lektorius, bene karo mokslo istorijos dėstytojas. Karo istorija lūpose Kiršos, to taikingiausio žmogaus! Bet to reikalavo ano meto kovojančioji Lietuva.

Baigėsi herojinis laikas. Prasidėjo kūrybinis periodas, energingas ir audringas — su žemės reforma, iš pagrindų keičiančia visą Lietuvos socialinę struktūrą, su konstitucija, su ūkio šakų kaitaliojimu, su nauju pinigų, su visuotiniu mokymu, su universitetais, akademijom, institutais, konservatorija, operos, dramos, baleto teatrais, meno galerijom, muziejais... Bet ši ūkinio ir kultūrinio gyvenimo visuma organizavo vis dar tik sąlygas meninei kūrybai; joje dar ruošėsi būsimasis kūrėjas; jos sudarė materialinę atramą dvasinei kūrybai.

Rašytojas ir šiame laikotarpyje negalėjo būti atpalaiduotas nuo tiesioginės tarnybos visuomeniniam gyvenimui ir pirmuoju savo darbu laikyti literatūrinę kūrybą. Ir šios dienos laureatai Ramonas, Jankus, Bradūnas, Dovydenas buvo paversti švietėjais, Pulgis Andriušis — gyvąja laikraščiu

dvasia. Nedaug tokių kaip Kirša, kuriam pavyko tapti nepriklausomu žmogum, pavirtus ūkininku.

Sąlygos dar neleido rašytojam savo akim pažvelgti anapus savo krašto sienų, kad naujais įspūdžiais, naujais išsamiais patyrimais, palyginimo keliu, praturtintų savo dvasią.

Sąlygos dar neleido sueiti mūsų rašytojams į tarptautinį bendravimą, jei neskaitysim mūsų baltiškųjų kaimynų. Lietuvis dar nebuvo suspėjęs ta prasme virsti europiniu žmogum, pasilikdamas tautinio gyvenimo ribose.

Dėl tų pačių sąlygų ir savo kūryba jis nebuvo suspėjęs įsijungti į pasaulinio ar bent europinio masto problemas ir jų sprendimą. O jei ir mėgino spręsti (Vydūnas, Šeinius, Ramonas), pasaulyje jis buvo dar nebylys.

Ir nenuostabu: literatūros kuriamos šimtmečiais, o lietuvių literatūra teturėjo laisvo gyvenimo vos pora dešimtmečių. Tačiau per šį laiką lietuvių kūrybos pažanga ėjo nepalyginti didesniu tempu, nei tose tautose, kurios jau seniai naudojos visais kultūrinio gyvenimo laimėjimais ir savo rankose jau turėjo visuotinai pripažintus kūrybos laurus. Per tą laiką lietuvių rašytojai suspėjo:

1) išdirbti literatūrinę techniką, ypačiai lyrikoje, iki europinio lygio.

2) per tą laiką savo gyvenamo laikotarpio vaizde pajėgė atskleisti ženklus tos dvasios, kuri glūdi apskritai lietuvių kūrybinėse tradicijose ir kuri lietuvius išskiria iš kitų tautų.

Savo tematika nepriklausomybės laikų literatūra yra besikuriančios Lietuvos vaizduotoja. Kaip visas laikotarpis buvo dinamiškai sutelktas į dabartį, į naujo gyvenimo organizavimą, nesidairant nei į erdvę, nei į laiką, nei į praeitį, nei į kitus kraštus, taip ir literatūra fiksavo iš esmės dabarties, lietuviškos dabarties gyvenimo, socialinio ir idėjinio gyvenimo raidą, jo tempą, pergyvenimus.

Socialiniu atžvilgiu atsikuriančioje Lietuvoje jau formavosi naujas luomas, senuoju terminu tariant, tas trečiasis — buržuazinis, arba tikriau pasakius, tik buržuazinė dvasia. Jis augo šalia tradicinio patriarchalinio valstiečių luomo, kuris buvo atkūręs ir apgynęs nepriklausomą valstybę.

Buržuazinio luomo reikšmė esti tik ta, kad jis išaugęs įgauna vadovaujamo vaidmens valstybės ir kultūros gyvenime. Svarbiau, kad jo dvasia pereina paprastai ir į kaimą, į valstiečių luomą, dezorganizuoja patriarchalines tradicijas, įskiepia ir jam mieščioniškuosius buržuazinius palinkimus. Jų paveiktas gali kaimas išlikti išviršiniu atžvilgiu kaip buvęs, bet jau be savo tradicinės patriarchalinės dvasios. Tas pats, bet naujas.

Kituose kraštuose buržuazinėje dvasioje reiškėsi labai stiprus polinkis į materializmą, ieškojimą iš visako materialios naudos. Toliau — joje esti išaugęs hedonizmas, malonumų ieškojimas. Visai natūrali to viso išvada — oportunizmas, nesidomėjimas pilietinėmis teisėmis, prisitaikymas prie visų režimų, prie visų galingesniųjų, atsisakant nuo principų, nuo asmenybinio nugarkaulio. Šitie buržuazinės dvasios bruožai apsprendžia į ją linkusio asmens santykius su visomis būties ir gyvenimo sritimis. Religijos atžvilgiu jis nei nuoširdus ateistas, nei nuoširdus tikintysis, jis priklauso prie tų drungniųjų. Artimo atžvilgiu jis dvejopas, pagal tai, ar jam iš artimo bus naudos ar ne. Pirmuoju atveju su juo bus palaikomi santykiai nuoširdūs; antruoju atveju jo stengiamasi nusikratyti ir jam bus padedama tik tiek, kad jis netrukdytų ramybės. Bet teisingumo ar žmoniškumo principais santykių su artimu buržuazinės dvasios žmogus negrindžia. Meno atžvilgiu jis gerbėjas to meno, kuris jam duoda malonumo, o jo malonumo akstinų skalė labai neplati — ta, kuri neverčia įtempti intelektinių bei emocinių galių, o tenkinasi tik pojūčiais. Savaiame suprantama, kad buržuazinėje dvasioje klesti taiko-

masis menas ir net vadinamas šunmenis. Valstybės atžvilgiu jis neturi didelių pretenzijų reikšti savo valią valstybėje. Ją mielai perleidžia nors ir diktatorium, kuriems pataikauja, kol jie yra galybėje, o paskui ramia širdimi juos niekina, kai režimas pasikeičia. Jie paprastai patogūs valdančiajam režimui, nes jie visados yra pozicijoje.

Kiek šita buržuazinė dvasia Lietuvoj jau buvo laimėjusi pozicijų — kitas klausimas. Tik ji neabejotinai jau reiškesi. Ji tiesiogiai jau reiškesi mieste. O jeigu norim šitokio buržuazinės dvasios žmogaus paveikslą, jį rasime kad ir šios dienos laureato Ramono knygoje *Dulkės raudonam saulėleidy*. Tačiau buržuazinės dvasios įtaka brovėsi ir į kaimą dėl to, kad ryšys tarp miesto ir kaimo vis augo, ir žmonių apykaita didėjo.

Mūsų beveik visoj beletristikoj figūruoja ši dvejopa dvasia, nelyginant smėlio laikrodys su dviem balonais, tarp kurių pakaitomis byra smėlio grūdėliai. Kaimo žmogaus kelias į miestą ir miesčionėjimą. Miesčionies pastangos pabėgti į kaimą ir susigrąžinti kaimo dvasią — šito proceso įvairiausios moduliacijos tai pagrindinė mūsų beletristikos tematika. Ta pati medžiaga buvo ir teatre; tuo pagrįsta visa gausioji Vaičiūno dramaturgija. Net ir lyrika — ji iš esmės kilus iš poeto santykiavimo su šituo faktu, pastebėtu pačiame savyje ar savo aplinkoje (Aistis, Miškinis).

Tačiau visiems mūsų rašytojam būdinga, kad šitai buržuazinei dvasiai jie atsistojo opozicijoje. Opozicijoj buržuaziniam materializmui, opozicijoj hedonizmui ir oportunizmui. Būtų per daug nediskretu šioj vietoj kalbėti apie asmeninį atskirų rašytojų pasireiškimą. Tačiau apskritai galime teigti, kad savo asmenine veikla ir laikysena rašytojai, su labai mažom išimtim, pademonstravo savo laisvą apsisprendimą ir idėjingumą tiek savojo režimo metu, tiek ir užėjus nepaliginamam svetimajam.

Ir visai suprantama tokia mūsų rašytojų pozicija. Jų absoliuti dauguma buvo anos patriarchalinės kultūros vaikai savo dvasios pagrinde. Patriarchalinės Lietuvos dvasios jie negalėjo išsižadėti vardan buržuazinių idealų. Ir dėl to su elegija, skausmu, ironija, su pasipiktinimu ir protestu jie sutiko reiškinius, kur nauja buržuazinė kultūra slopino patriarchalinę. Nutylėsim čia šiandien Brazdžionį, nutylėsim Santvarą ir kitus, kurių poezijoje šita buržuazinė dvasia pavirto suvisuotinto blogio šaltiniu, o gamta, natūralusis gyvenimas idealine gėrio karalyste. Ši diena leidžia čia priminti bent F. Kiršos *Pelenus*, deja, nepakankamai savo laiku pastebėtus. Kiršos *Pelenai* tai buvo lyg Jonos, pranašo, šauksmas niniviečiams; ne humoro, bet pasipiktinimo ir maldavimo šauksmas iš sugeltos širdies. Be susijaudinimo negalime prisiminti tų jo giesmių, kur poetas vaizduojasi Lietuvą, apvalytą nuo gyvenimo dulkių, idealizmo grožio pa-
pošlą.

Sprendžiant iš idėjų ir personažų, mūsų rašytojas kūrė ir naujos Lietuvos idealą. Jo pagrindas tai ta patriarchalinė Lietuva, kurios dvasia akivaizdžiausiai yra atsiskleidusi liaudies kūryboje. Lietuvių liaudies kūryboje, labiau nei jos kaimynų kūryboje, ryškėjo trejopi pagrindiniai bruožai kūrėjo charakteryje: idealizmas, moralinis taurumas, dvasios pusiausvyra, arba nuosaikumas.

Liaudies kūryboje glūdi tas pats idealizmas, vardan kurio anų laikų lietuviai pakėlė kazokų smūgius Kražiuose, vardan kurio išaugo nežinomasis knygnešys, vardan kurio krito nežinomasis savanoris ir dabar krinta nežinomasis partizanas. Nė vardan materialinės naudos jie nelenkė galvos prieš svetimų režimų užmačias, nepažindami ne tik oportunizmo vardo, bet ir jo esmės.

Moralinis taurumas tokis ryškus lietuvių liaudies dainų ideologijoje, kai jas palygini su slaviškomis, yra tas pats,

kuris sukūrė Lietuvoje Marijos kultą, kuris paliko net ir rigoristiškai griežtas tradicijas atžvilgiu tokių būsimųjų „paskenduolių“; kuris parodė iš kitos pusės ir didelio atlaidumo nusikaltusiems.

Kalbama apie tą dvasios pusiausvyrą ar nuosaikumą, dėl kurio liaudies audiniai išvengė rėkiančių spalvų, disharmonijos, dėl kurio liaudies dainos, kaip Čiurlionis pastebėjo, dažnai tenkinasi neplačia tonų skale savo pergyvenimams išdainuoti. Ta pati dvasios pusiausvyra saugojo lietuvį ir nuo kraštutinumų naujų visuomeninių valstybinių režimų antplūdyje; nė į vieną lietuviai nepuolė su visu kraštutiniu.

J. Girmius lietuvių charakterį yra pavadinęs karališku. Tepastebėsiu, kad anie trys bruožai, įžvelgti lietuvių liaudies kūryboje, visiškai derinasi su to karališkumo sąvokos turiniu.

Nukreipdami akis nuo liaudies kūrybos į mūsų individualinę literatūrą, ar ne tuos pačius charakterio bruožus randame ir mūsų rašytojų personažuose — tuose personažuose, kuriuos rašytojai vaizduoja su simpatija, į kuriuos sudeda savo idėjas ir nusiteikimus, nors tie personažai jau naujo laiko, jau intelektualinės kultūros atstovai? (Grušo *Karjeristų* Domantas, Paukštelio *Kaimynų* herojus, Putino *Krizės* herojus...). Juose reiškiamą dvasią amžiais susiklosčiusi tautos tradicijose su naujo kultūrinio gyvenimo formom. Tai žmonės, kurie išeina iš kaimo ir atkyla į miestą, bet išvengia tos buržuazinės dvasios ir tampa nariu šviesuomenės, kurioje susijungia ir demokratizmas (santykių su kitais tautos nariais atžvilgiu) ir dvasinis aristokratizmas (dvasinių žmogaus interesų atžvilgiu).

Šitas mūsų rašytojų antiburžuazinis nusiteikimas ir konstruktyvi žmogaus dvasios kūryba, atsirėmus į tradicijas ir naujuosius kultūros laikus, sudarė mūsų nepriklausomos Lietuvos literatūrai idėjinius pagrindus.

Forminiu atžvilgiu lietuvių rašytojai pasirodė jautrūs lite-

ratūriniam sąjūdžiam, ateinantiems iš vakarų tiesiai ar dažniau per rytus. Turėjome bandymų prigydyti lietuvių literatūroje ne tik juslinį impresionizmą, bet ir plakatinį futurizmą, formalistinį simbolizmą ir šampininį socialistinį realizmą.

Pirmasis davė vertingo indėlio mūsų literatūrai. Šalia mūsų impresionistų pionierių (Šeinius ir Savickio) turime galvoje ir mūsų šios dienos laureatus (Ramoną ir Jankų). Tačiau impresionizmo atstovai linkę pereiti į nuosaikų realistinį vaizdavimo būdą. Ir tai kūrybiniu atžvilgiu jiems, rodos, išeina į naudą.

Futūrizmas sukėlė nemaža subruzdimo, bet greit išblėso, greičiausiai neatitikdamas lietuviškos dvasios, nemėgs tančios reklamos, triukšmo, propagandos.

Simbolizmas neišblėso. Bet jis prisitakė prie lietuviškų sąlygų. Jis atsipalaidavo vaizduose nuo beprasmių miglų, nusikratė tuščiu skambėjimu (muzika dėl muzikos) ir perėjo į realistinį simbolizmą; realistinį vaizdų parinkimo atžvilgiu simbolizmą, nujaučiamos aukštesnės prasmės ar nuotaikos atžvilgiu. Tai ypačiai aiškiai matyti Putino lyrikos raidoje. Visuomenei ši lyrika buvo priimtina, nes rodė sava. Jos vaizdas jai buvo lengvai suvokiamas ir asociavo simbolinę prasmę kaip ir anas dainos aukštas dangus ir šviesios žvaigždės, didelės ir mažos.

Atsistojus ant lietuviško palinkimo pergyvenimus išsakyti simboliais, ant simbolių realistinio paprastumo formos ir idėjos pusiausvyros, lietuvių lyrika davė geriausius savo lyrikos kūrinius, kuriais tik galima grožėtis nepriklausomoje Lietuvoje (Putinas, Sruoga, Kirša, Aleksandriškis, S. Nėris, Brazdžionis, Miškinis, Bradūnas...). Ar tik ne to forminio palinkimo — su lyrinio atspalviu, su lengva realistine simbolika — yra ir geriausi lietuvių pasakojimai (*Altoriaų šešėly, Kaimynai, Valentina, Aukštųjų Šimonių likimas*). Jei kalbėsime apie čia esančius, tai tokis pat mums vaizduojas ir

savo aprašomuose pasakojimuose laureatas Pulgis Andriušis.

Jeigu šampinis, arba standartinių formų, soc. realizmas pats mus turėjo keletą talentingų pasakotojų, tai greičiausiai dėl to, kad jis išryškino vieną lietuviui būdingų bruožų — idėjingumą. A. Maceina savo veikale *Kultūriniai laimėjimai nepriklausomoje Lietuvoje* teisingai pastebi, kad idėja lietuviui persveria prieš pavidalą. Idėja gali būti teigiama ar neigiama, bet ji patraukia jau dėl to, kad ji idėja. Paskui, kad ją pažįsti — kas kita. Ir turime faktus, kad ta idėja, einanti per soc. realizmą, apvylė ne vieną jos atstovą, kuris į ją buvo žiūrėjęs su nuoširdumu. Ir ne vienas nuo jos ir nuo soc. realizmo nusikreipė, gal pats nesuvokdamas tikrosios nusikreipimo priežasties. O iš esmės tai buvo nusikreipimas pačios lietuviškos prigimties, kurios tradicijoms ana idėja kategoriškai yra priešinga.

Sutraukiant pastebėjimus, — atsikuriančios Lietuvos literatūra nenutolo nuo tos dvasios, kurią buvo palikę kūryboje mūsų tėvai. Iš kitos pusės aną idėjingumą, moralinį taurumą, minties pusiausvyrą, lyrinį simbolinį pergyvenimą, realistinį formos paprastumą, kurie liaudyje glūdėjo gaivališkai, rašytojas praturtino bei pagilino filosofišškai ir išreiškė naujo gyvenimo pavidalais. Jeigu tam patvirtinti dar sykį grįžtelsime į Kiršą — argi jo *Piligrimų*, *Maldų ant akmenų* poezija nėra tos pačios dvasios kaip ir liaudinis Vienažindžio suposmuotas „Oi gi gražus gražus tolimasis dangus“ tik atitinkamai pagilintas filosofišškai galvojančio ir jaučiančio intelektualo.

Literatūros faktai tikina, kad nepriklausomos Lietuvos literatūroj tikrai skleidėsi lietuviška tautinė dvasia, apie kurią dažnai pakalbam, nesistengdami įžiūrėti konkretesnio tos tautinės dvasios turinio...

Čia buvau pamėginęs konkrečiau paryškinti jos turinį,

iškeldamas žymes, kurios įžvelgiamos tiek liaudies kūryboje, tiek ir individualinėje. Jas ryškinau atsargiai, suprasdamas, kad lengva suklysti apibendrinimuose. Ir pačiam ateina abejojimas: gal tai tik žymės, pakuždėtos sentimentų žmogaus, nuo kurio anoji nepriklausomos Lietuvos kūrybos tikrovė jau slepiasi už nemažo erdvės ir laiko atstumo? O gal kaip tik šitame atstume jos ir teįmanomos įžvelgti, nes ir žvaigždės įžvelgiamos tik tamsiausioj naktįje.

Aišku, kad čia iškeltos mūsų tautinio charakterio literatūroje žymės yra ne visos ir nepilnos. Jas koreguoti, paneigti ir papildyti būtų konstruktyvus uždavinys mūsų meninės literatūros kritikos. Tada geriau pažintume ir lietuvišką savitumą, ir atkristų reikalas vienas kitam apivarus mindžioti dėl smulkmenų.

Tenka nutraukti kalbėjus apie nepriklausomos Lietuvos literatūrą nuo to momento, kada pati nepriklausomybė buvo pertraukta svetimos jėgos. Man vaidenas, lyg su šiuo momentu būtų atsistojęs prie lietuvių tautos kažkoks siaubingas gigantas, kuris su lietuvių tauta ir jos rašytojais įsigeidė daryti eksperimentus. Dvejopus eksperimentus. Lyg pagal Zola teoriją — palikti rašytoją savo žemėje ir apie jį sukurti naują aplinką, stebint, kas su juo darysis, arba išrauti rašytoją iš jo žemės ir nukelti į naują aplinką.

Pirmieji, kuriems sukurta nauja aplinka, yra tėvynėje likusieji rašytojai. Jiems sudarytos fizinės, materialinės sąlygos: jie geriau maitinami. Bet jie lyg uždaryti narve, kurio sienose įrašyti įsakymai: įsakymas kurti, kurti pagal ideologiją, diametraliai priešingą tom tradicijom, kuriose buvo išaugęs jų mentalitetas. Ir pats narvas nepaliekamas ramybėje. Jis kilnojamas su rašytoju į tas vietas, kuriose yra kuo daugiau politinio erzelio, kur rašytojas turi įsijungti į visų bendrą giesmę pagal partijos statutą. Menininkas net turi būti pirmasis tame politiniame vaidinime, ir dėl to K. Petraus-

kas dabar deputatas, Putinas-Mykolaitis savivaldybininkas.

Rezultatas? Rezultatą nusako Vilniaus universiteto istorijos-filologijos fakulteto dekanas Korsakas: „Iš pagrindų pasikeitė ir lietuviškos knygos turinys. Buržuazinio valdymo metais liaudžiai buvo daugiausia teikiama šlykštus dvasinis penas — bulvariniai romanai, literatūra, vaizduojanti atgyvenusias svajones. Šiandieną Lietuvos skaitytojui pateikiama knyga, kuri jį apšviečia, pakelia jo dvasią. Vietoj dekadentinės literatūros, kurią Lietuvos buržuazija vergiškai perteikė iš Vakarų, šiandieną lietuvis skaitytojas gali gėrėtis rusų ir kitų broliškų tautų didžiaisiais kūriniais“ (*Izvestija* 1947 12.9, Nr. 288).

Kokia ta broliškų tautų literatūra ir kiek reiškiasi originalinė lietuvių kūryba, patikslina pats aukščiausios tarybos prezidiumo pirm. Paleckis: „Buržuazinėje Lietuvoje privatūs leidėjai, vaikydamiesi didesnio pelno, išleidinėdavo žemos vertės pornografinę literatūrą. Buvo leidžiamos fašistinio ir klerikalinio religinio turinio knygos, kurios nuodijo tautos sąmonę, silpnino jos dvasines jėgas kovoj už išsilaisvinimą.

Sovietinėje Lietuvoje nėra ir negali būti vietos panašios rūšies literatūrai. Sovietinėje Lietuvoje, kur knyga yra ginklas kovoje už progresą, už kultūrinio idėjinio lygio pakėlimą tauotoje, plačiausiai paplito marksizmo leninizmo klasikų kūriniai. Lietuvių kalba pasirodė pirmas iš dviejų tomų Lenino kūrybos, Stalino knygos *Leninizmo klausimu*, *Trumpas VKP (b) istorijos kursas* ir kitos knygos. Paruošta spaudai ir eilė tomų iš Lenino ir Stalino kūrybos. Išleista daugelį veikalų Markso ir Engelso.

... Silpnoji mūsų literatūrų darbo vieta yra didelė dalisios literatūros kūrinių stoka šių dienų temomis. Daugiausia iš visų yra parašęs pokarinio periodo dienos temomis jaunas rašytojas J. Dovydaitis, išleistos dvi jo apysakų

knygos. Šiuo metu literatūros žurnale *Pergalė* spausdinamas jo pirmas romanas *Po audros*. Šių dienų temos dalinai yra paliestos kai kuriuose kūriniuose Marcinkevičiaus, Baltušio, Baužos, o taip pat kai kurių jaunųjų rašytojų. Bet tai tik pradžia mūsų literatų plataus kūrybinio darbo“ (*Prauda*, 47.12.7, 47).

Taigi eksperimento rezultatai — rašytojai liko ištikimi sau ir nutilo. Nutilo kaip išgąsdintas paukštis, kuriam šaukiama narvelyje častuškas giedoti. Oficialiai skelbiami dideli knygų tiražai, bet originalios kūrybos... dvi pradedančiojo apysakų knygos! Vadinas, kūryba sustojo, rašytojams nutilus. Kas nenutilo ir mėgino sava pasakyti, tie iškeliavo — Keliuotis, Boruta, Jakubėnas, Lukauskaitė. Keista, kad tyloje nuskendo ir tie, kurie buvo soc. realizmo pionieriai. Nei S. Nėris, nei Cvirka, nei Gira nuo antros okupacijos nieko vertingesnio nebedavė. Ir jie visi, vienas paskui kitą, iš gyvųjų pasitraukė. Liko rašytojam ir jų draugijai vadovauti tėvynėje — enkavedistas.

Kai pasekam sovietinės Lietuvos spaudą, pasiklausom sovietinės Lietuvos muzikos, baugus jausmas kyla: tėvynėje ne tik kūryba sustoja; ten Lietuva norima palaidoti gyva po spaudos nuodais, pilamais dešimtimis tūkstančių tiražų po sovietinėm melodijom. O kai rašoma apie pergalingus literatūrinius laimėjimus, kurie sudarysią nemirštamą paminklą liaudies kovai, man kyla atminime *Prabočių šešėliuose* Vydūno sukurtas vaizdas, kuriame tėvynės plotuose materializmo apaštalas Kaulius stato paminklą ne gyvybę skelbiantį, bet mirties paminklą.

Žiaurusis eksperimentatorius nubloškė 60% rašytojų į kitą aplinką — į visokio materialinio nepritekliaus sąlygas. Kaip šventraščio Jobą metė visokiems mėginimam. Rašytojas pusalkanis, svaidomas kaip daiktas, degraduotas į nepastovumo ir nežinios padėtį. Bet jam palikta laisvė galvoti, laisvė rašyti, laisvė rašyti, ką nori ir kaip nori.

Ir rezultatas — rašytojai tremtyje tikri Dievo paukšteliai: dainuoja ir pasakoja. Ne dvi, ne dešimtį originalinės kūrybos knygų išleido, bet kasmet dešimtimis! O jeigu įsižiūrime į jų dainas ir pasakojimus, tai juose byloja ta pati lietuviškoji dvasia kaip ir nepriklausomoje Lietuvoje ir meninis lygis jau vėl stiprėja. Jie išlaikė tą patį idealizmą ir idėjingumą. Jie pačiu kūrybos ir jos demonstravimo stovyklose faktų atsi- stojo opozicijoje tremtinius atsekusiam emigracijos vėžiui, kur visa kalba tik ir sukasi apie materialias gėrybes; kur reiš- kiasi stipri anarchija ir noras visiems prieš visus kovoti. Emigracinė nuotaika, ilgesniame laiko tarpe ir didesnėje erdvėje išdėstyta, tai nuotaika, kuri yra sukoncentruota į trumpą valandėlę skęstančiame laive. Ir jeigu kapitonas įsako groti orkestrui, kuris turi nelaimingųjų nervus ramina- mai veikti, tai raminimai veikia, optimistiškai ir dvasingai nuteikia tremtinių rašytojų ar kitokių meno kolektyvų kūrybą šitame DP laive, taip atkakliai skandinamam to, kuris kraujuje paskandino tėvynę. Bet laivas, tikime, nuskęs tik tada, kai paskutinis DP bus išgelbėtas.

Vertinant tremties rašytojų literatūrą produkcijos kiekiu, jos įtaka visuomenei, jos pastangom įeiti į pasaulį, atrodo, kad čia atkelta ne 60% rašytojų, bet visa faktiškai kuriančioji Lietuva, o ten, tėvynėje, liko Lietuva rezistuojanti ir kenčian- ti.

Šita situacija lemia ypatingą paskirtį visiems lietuviams, esantiems svetimuose kraštuose, o taip pat ir rašytojams. Jiem tenka perimti lietuvių tautinės kultūros išlaikymą ir popula- rinimą, kuris tėvynėje daros nebeįmanomas.

Šito uždavinio akivaizdoje ruošiamasi viso pasaulio lietuvius sutelkti, kad nedingtų nė viena lietuviška širdis. O esame naujame pasaulyje, kuriame tikrai lengva atitrūkti nuo tautos kamieno. Tik iš šalies stovys galėtų pastebėti, kiek mes visi keičiamės. Ne tik mūsų nervai, bet ir kalba ir

charakteris yra išstatyti pavojun. Ypačiai jaunoji karta, kuri, išėjusi iš savo tėvynės ribų, virsta europiečiais ir savo vidum, ne tik UNO piliečiais tapatybės kortelėje.

Rašytojas, budėjęs tautinio charakterio ir tautinės kūrybos sargyboje ligi šiol, tautinio išlikimo misijoje gautų du uždavinį: būti ir toliau tuo Krėvės vaidyla, kurio žodžiais teka tėvų dvasia; būti taip pat tuo pionierium, kuris įsiveržtų su savo kūryba į europinės bendruomenės šeimą ir laimėtų lietuvių literatūrai tinkamą vietą. O ten lietuvių kūrėjas bus ne paskutinėje vietoje, jei... jei jau šiandien vienos garbingos tautos vienas garbingas profesorius randa reikalo vieno mūsų profesoriaus veikalą nusirašyti ir leisti savo vardu...

Mūsų ateitis neaiški, bet kelias į ją aiškus. Tokį kaip mes jį žengiame, tokį jį vaizduojasi mum skirtą iš šalies stovėdami svetimieji. Vokiečių meno istorijos ir kultūros istorijos profesorius H. L., kuriam buvo pasiūstas „40 raižinių“ rinkinys, atsiliepė:

„Kokia tamsi ateitis slypi prieš jus, dar tamsesnė nei prieš mus. Bet jūs ėmėtės su atkaklumu to, kas išgelbsti: reikšti meilę jūsų dvasios savitumui, duoti gyvą pavidalą tam, kas jūsų tautos gyvenimą padaro prasmingą”.

Baigiau — ir susirinkusiųjų dėmesį grąžinu šios dienos laureatams...